

Broedvogels van de Junner Koelanden in 2010

Willem van Manen (SOVON)

Broedvogels van de Junner Koelanden in 2010

Willem van Manen (SOVON)

SOVON-inventarisatierapport 2011/05
Dit rapport is opgesteld in opdracht van
Staatbosbeheer, Regio Oost

Colofon

Copyright 2010

Dit rapport is samengesteld in opdracht van Staatsbosbeheer Regio Oost door Willem van Manen (SOVON).

Als volgt citeren: van Manen W. 2011. Broedvogels van de Junner Koelanden in 2010. SOVON-inventarisatierapport 2011/05. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Niets uit dit rapport mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van SOVON en/of de opdrachtgever.

Inhoud

1. Inleiding	5
2. Gebied	6
3. Werkwijze en omstandigheden in 2010	8
4. Resultaten	9
4.1. Soorten en aantallen	9
4.2. Verspreiding	9
4.3. Overige fauna	10
5. Conclusies en aanbevelingen	12
6. Literatuur	13
Bijlage: verspreidingskaarten	

1. Inleiding

In het voorjaar van 2010 werd de Junner Koelanden (309 ha) in Overijssel geïnventariseerd op broedvogels. SOVON Vogelonderzoek Nederland voerde de inventarisatie uit in opdracht van Staatsbosbeheer Regio Oost. De inventarisatie had ten doel de betekenis van het gebied of delen daarvan voor broedvogels vast te stellen en eventueel beheer

te evalueren. Het basismateriaal is opgeslagen op het SOVON-bureau te Nijmegen. Digitale bestanden van de waarnemingen zijn terug te vinden in de archieven van Sovon en Staatsbosbeheer.

Voor hulp in het veld en/of totstandkoming van het rapport dank ik: Symen Deuzeman, Henk Hupkes, Ruud Jonker en Jaap Rouwenhorst.

Junner Koelanden, karakteriek landschap in de bocht van de zandweg vlak bij de vogelkijkhut. Op de achtergrond loopt de Vechtdijk.

2. Gebiedsbeschrijving

De Junner Koelanden is de verzamelnaam voor een aantal terreinen van Staatsbosbeheer ten oosten van Ommen, meest gelegen langs de Overijsselse Vecht. De Vecht is er grotendeels rechtgetrokken, waardoor de rivier diep is uitgesleten en het waterpeil staat het hele jaar diep onder het maaiveld. Jarenlang waren de oevers van de Vecht verstevigd met puin, maar dat is enkele jaren geleden verwijderd om de rivier weer kansen te geven een natuurlijker bedding te vinden en daardoor de verticale uitslijting van de bedding tegen te gaan. Desondanks blijft de Vecht vooralsnog keurig binnen z'n bedding en was er in de winter van 2010 geen sprake van inundatie in het onderzoeksgebied.

Het landschap in de directe omgeving van de rivier bestaat uit een afwisseling van afgevlakte rivierduinen en een deels drooggevalle dode meander. Het water in deze meander (rond het Junner Koeland) staat hoger dan het Vechtpeil en maakt daarmee dus geen rechtstreeks contact. In het noorden en westen is de meander nagenoeg dichtgegroeid met riet, lisdodde en wilgen, maar aan de oostzijde is een behoorlijke oppervlakte open water aanwezig. In het water groeien waterlelies en langs de randen staan vaak grote pollen zegge. De flanken van het rivierdal lopen in het algemeen vrij

steil op en gaan over van grasland (of maïs) naar dennenbos of landbouwgronden (Figuur 1).

Het eigendom van Staatsbosbeheer (en daarmee het geïnventariseerde gebied) is nogal versnipperd. Het beslaat 309 ha en bestaat volgens de Top10-kaart uit 2006 voor het grootste deel uit grasland (150,5 ha) en achtereenvolgens bos (98,4 ha), heide (26,4 ha), water (8,6 ha), zand (0,05 ha) en divers overig gebruik, zoals (zand)wegen en parkeerplaatsen (5,6 ha).

Met uitzondering van enkele verpachte percelen, hebben de graslanden in het algemeen een natuurlijk karakter. Vochtige en natte situaties zijn zeldzaam, alleen de noordwestelijke lob van Junner Koeland (Figuur 2) is nat, met een vegetatie van zeggen en bijvoorbeeld lidsteng. De rest van de semi-natuurlijke graslanden bestaan uit de drogere en reliëfrijke koelanden.

Vooralsnog in het Junner Koeland is de droge graslandvegetatie met onder meer thijm, steenanjer en geel walstro fraai ontwikkeld. Deze staat bekend onder als Stroomdalgraslanden. Op enkele plaatsen staat sleedoorn- of jeneverbesstruweel.

Figuur 1. Overzicht van de Junner Koelanden (309 ha) en inbedding in het landschap.

Voorbeeld van de snelle opeenvolging van gradiënten in de Junner Koelanden: Op de voorgond droge zandgrond met brem, laagte met biezen en wilgen in dode rivierarm en vlak daarachter rivierduin met jeneverbesstruweel en grove den.

De bodemstructuur in de Junner koelanden wordt gevormd door mieren en is het best zichtbaar bij een laagstaande zon.

Figuur 2. In het rapport gehanteerde benaming van de deelgebieden.

Bos komt voor in Hoogenraven en in het noordwesten van het Junner Koeland. Hoogenraven bestaat uit naaldbos met douglas, grove den, lariks en fijnspar. In vrij veel percelen slaat een tweede boomlaag op van douglas en lariks en vooral in de dennenpercelen staat ook lijsterbes. In het Junner Koeland staat voornamelijk grove den met enkele perceeltjes lariks en hier en daar wat menging met zomereik, Amerikaanse eik en douglas. De kleine boselementen liggen verspreid door het open gebied. Zomereik is de meest voorkomende boomsoort. Vochtig bos met wilg en els komt voor in het westen van De Mars en in het zuidoosten van het Junner Koeland.

Heide komt voor aan weerszijden van het Junner koeland. De heide is veelal droog, met struikhei als belangrijkste bodembedekker en een vrij groot deel is bedekt met jeneverbesstruweel. Waar leem aan de oppervlakte komt, is de heide vochtiger met kenmerkende planten als gewone vleugeltjesbloem en tormentil.

Nadere beschrijving van het gebied is te herleiden uit de gebiedsfoto's en de beschrijvingen in hoofdstuk 4.2.

3. Werkwijze en omstandigheden in 2010

Weersomstandigheden

Aan het voorjaar van 2010 ging een matig koude winter vooraf met enkele stevige vorstperiodes in januari en februari die voor wintergevoelige soorten leidde tot verhoogde sterfte. Het weer tijdens de inventarisatiemaanden in maart-juni was aanvankelijk aan de koude kant, maar verder geschikt om te inventariseren.

Overige condities voor vogels

Het was een matig veldmuizenjaar en lokaal was sprake van rupsenplagen in zomereik.

Keuze van geïnventariseerde soorten

Alleen enkele algemene soorten (Winterkoning, Roodborst, Merel, Goudhaan, Tjiftjaf, Fitis, Zwarte Mees, Koolmees, Pimpelmees, Gaai en Vink) zijn niet integraal geïnventariseerd, omdat kartering van deze soorten een andere aanpak vereist en vooral veel meer tijd kost. Deze soorten waren alle als broedvogel aanwezig in het onderzoeksgebied in 2010.

Veldwerk

Er werden vijf integrale inventarisatieronden uitgevoerd in de periode maart t/m juni (Tabel 1). Er werd 47 uur en 20 minuten besteed aan veldwerk, wat neerkomt op 9,2 minuten per hectare. De meeste bezoeken werden 's ochtends gebracht, vanaf ongeveer een uur voor zonsopgang. In mei en juni werden schemerrondes gemaakt, waarbij het geluid van Bosuilen werd nagebootst om de vogels tot roepen aan te zetten (echter zonder resultaat). De kartering werd meest lopend uitgevoerd. Van roofvogels en Zwarte Specht werden nesten gezocht. Bij alle soorten is veel aandacht besteed aan uitsluitende waarnemingen.

Tabel 1. Bezoekdata en tijden in de Junner Koelanden in 2010.

Datum	Begin	Eind
16-mrt	9:40	14:40
17-mrt	8:40	11:10
29-mrt	8:10	16:20
23-apr	5:35	10:30
24-apr	14:00	17:30
18-mei	4:15	11:00
18-mei	14:20	16:00
21-mei	5:00	5:45
8-jun	11:15	22:50
29-jun	9:30	12:00

Uitwerking en interpretatie

Waarnemingen zijn vanaf de (papieren) veldkaart overgezet in de database van SOVON, waarbij meestal de standaard-broedcode (territoriaal gedrag of paar) werd meegegeven, maar in geval van zeldzame soorten en nestvondsten, deze code werd aangepast. De waarnemingen zijn geclusterd tot territoria met behulp van het door SOVON ontwikkelde autoclusterprogramma volgens de criteria in van Dijk & Boele (2011). Vanwege het kleinere aantal bezoeken dan vereist in het BMP (het onderzoek waarvoor dit programma initieel werd ontwikkeld), zijn de criteria op enkele fronten versoepeld: De voorste datumgrens (datum waarna een waargenomen vogels als broedvogel wordt bestempeld) is met vijf dagen vervroegd en voor een territorium is slechts één (in van Dijk & Boele 2011 soms meer) geldige waarneming tussen de datumgrenzen nodig. In geval van drie of meer waarnemingen per geclusterd territorium is een maximale afstand tussen de uiterste waarnemingen aangehouden van 1,5 maal de fusie-afstand (maximale afstand tussen twee niet-uitsluitende waarnemingen om nog tot hetzelfde territorium te worden gerekend). Doordat tijdens de gebiedskarteringen (zoals onderhavige) vaak gebieden worden gekarteerd die groter zijn dan het gemiddelde BMP-proefvlak en verspreiding een belangrijke component is in dit type onderzoek, zijn enkele fusie-afstanden vergroot van 100 naar 200 m, van 200 naar 300 m en van 300 naar 500 m (zie criteria afgedrukt op verspreidingskaarten).

4. Resultaten

4.1. Soorten en aantallen

In het gebied werden 70 soorten broedvogels vastgesteld, waarvan er 59 werden geteld (zie hoofdstuk 3). Drie soorten kwamen in de directe omgeving (binnen 250 m) van het gebied voor, maar werden niet binnen de grenzen als broedvogel geregistreerd (Tabel 2). Elfsoorten staan op de Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels (van Beusekom et al. 2004).

4.2. Verspreiding

Open en halfopen terreindelen

Beginnend in het uiterste westen, grenzend aan de volkstuinten van Ommen, ligt een heuvelachtig terreintje, begroeid met sleedoorn en grassen, dat een enigszins verwaarloosde indruk maakt. In de sleedoorns zitten oude eksternesten, maar de

Eksters zijn opgeschoven naar de rand van Ommen. Broedvogels zijn Roodborsttapuit, Grasmus en Geelgors. Ook lagen er verse karakteristieke half groen- half witte keuteltjes van Patrijzen die zandbaden hadden genomen in de door vee uitgetrapte flanken van de heuveltjes. Volgens de interpretatiecriteria is dit onvoldoende voor het opvoeren van een territorium.

Verder Oostwaarts liggen enkele met gele lis en wilgen omzoomde plasjes, die worden bewoond door Grauwe Gans (wel paren, geen nesten), Wilde Eend, Waterhoen, Meerkoet en Rietgors. De Krakeenden, Slobeenden en Wintertalingen die in maart en april in het plasje zaten, bleven er niet broeden. Later in het seizoen vestigden zich in het vochtige grasland dat het plasje aan de noordkant begrenst een Kievit, verdreven van de snel uitdrogende hoger gelegen maisakkers.

Tabel 2. Aantallen van de gekarteerde soorten broedvogels in de Junner Koelanden (309 ha) in 2010. Onder "omgeving" staan de aantallen die in een buffer van 250 m rond het gebied. Soorten van de Rode Lijst staan vetgedrukt

Soort	N	N/100 ha	Omgeving	Soort	N	N/100 ha	Omgeving
Knobbelzwaan	1	0,3	0	Sprinkhaanzanger	3	1,0	0
Grauwe Gans	8	2,6	2	Bosrietzanger	4	1,3	5
Nijlgans	1	0,3	0	Kleine Karekiet	13	4,2	0
Wintertaling	1	0,3	0	Spotvogel	1	0,3	0
Wilde Eend	13	4,2	5	Braamsluiper	3	1,0	0
Kuifeend	1	0,3	0	Grasmus	25	8,1	4
Havik	1	0,3	0	Tuinfluit	17	5,5	7
Sperwer	1	0,3	1	Zwartkop	22	7,1	6
Buizerd	3	1,0	1	Fluiter	0	0,0	2
Fazant	3	1,0	0	Vuurgoudhaan	1	0,3	0
Waterral	3	1,0	0	Grauwe Vliegenvanger	1	0,3	1
Waterhoen	3	1,0	0	Bonte Vliegenvanger	2	0,6	4
Meerkoet	7	2,3	1	Staartmees	18	5,8	6
Scholekster	0	0,0	1	Glanskop	3	1,0	3
Kievit	1	0,3	1	Matkop	8	2,6	1
Holenduif	3	1,0	2	Kuifmees	3	1,0	1
Koekoek	1	0,3	0	Boomklever	8	2,6	4
Ransuil	1	0,3	0	Boomkruiper	17	5,5	12
Groene Specht	1	0,3	1	Wielewaal	0	0,0	1
Zwarte Specht	1	0,3	0	Grauwe Klauwier	1	0,3	1
Grote Bonte Specht	17	5,5	11	Ekster	1	0,3	0
Kleine Bonte Specht	2	0,6	2	Zwarte Kraai	9	2,9	3
Boomleeuwerik	9	2,9	2	Spreeuw	26	8,4	1
Veldleeuwerik	3	1,0	0	Groenling	8	2,6	2
Boompieper	17	5,5	5	Putter	2	0,6	1
Graspieper	11	3,6	0	Kneu	3	1,0	0
Heggenmus	4	1,3	0	Kruisbek	2	0,6	0
Gekraagde Roodstaart	3	1,0	1	Goudvink	9	2,9	0
Roodborsttapuit	11	3,6	3	Appelvink	5	1,6	2
Zanglijster	21	6,8	7	Geelgors	18	5,8	7
Grote Lijster	5	1,6	1	Rietgors	13	4,2	1

Nestplaats van Spreeuw in het halfopen landschap ten zuiden van Arrieën.

Na het plasje komt een tamelijk open gebied met golvende akkers en graslanden (De Mars, zie Figuur 2), deels in eigendom van SBB en hier en daar onderbroken door een houtwal of boomrij. Hier bevindt zich een kleine populatie Veldleeuweriken en Kieviten en een Wulp en stijf tegen de Vecht waar geen vee kan komen (langs akkers) een enkele Bosrietzanger in het opgeschoten struweel.

Tussen dit vrij open gebied en de Junner Koelanden ligt een gebied (Arrieën) met vrij veel bosjes en houtwallen, waarin onder meer een grote dassenburcht. Kenmerkende soorten zijn hier Boomkruiper, Boomklever, Kleine Bonte Specht, Grote Bonte Specht, Buizerd (1 succesvol nest in een grove den), maar ook soorten van halfopen gebied, zoals Geelgors en Boompieper.

De opener delen van de Junner Koelanden zelf, ingesloten door een tamelijk intacte dode Vechtarm, worden bewoond door een vrij hoge dichtheid aan Graspieper, Roodborsttapuit en Grasmus. Rietgors en Sprinkhaanzanger komen voor in de kommen en (tekenend voor de grote variatie in het gebied) Boomleeuweriken op de zandiger koppen. Dicht

Jonge Zanglijsters in jeneverbes, Junner Koelanden, 18 mei 2010.

langs de vecht, waar meer sleedoornstruweel staat en verspreide groepjes oude eiken, zijn Geelgors, Grauwe Klauwier, Tuinfluiter en Zwartkop typerende broedvogels.

In de dode vechtarm werden Knobbelzwaan, Grauwe Gans, Wilde Eend, Wintertaling, Kuifeend en Meerkoet aangetroffen in de buurt van open water. Een eenmalig waargenomen IJsvogel voldeed niet aan de criteria voor een broedgeval, evenmin als de resten van een door een vos gepreede Roerdomp uit de afgelopen winter. Waar meer verlanding was opgetreden zaten Waterhoen en Waterral en waar riet stond Kleine Karekiet en Bosrietzanger.

Aan het begin van dode arm (meest oostelijke Vechtaftakking), is in een bredere kom elzenbroekbos opgeslagen, waaronder vooral lisdodde staat. Een deel van de elzen is afgestorven en doorboord met gaten van Kleine Bonte-, Grote Bonte- en Zwarte Specht. Hoewel de Zwarte Spechten wel bij deze holen werden waargenomen, broedden ze in 2010 in een nieuwe holte in een dode grove den, 600 m westelijker. De grote hoeveelheid boomholtes werden (afgezien van de spechten) bewoond door Holenduif (1), Bonte Vliegenvanger (1), Spreeuw (9). Dit is veel gezien de geringe oppervlakte van het bosje (0,9 ha).

Oostelijk van de Junner Koelanden ligt een door oude eiken omzoomd jeneverbesstruweel met heide. Broedvogels zijn Groene Specht, Zomertortel, Boomleeuwerik, Boompieper, Gekraagde Roodstaart, Geelgors, maar ook Heggenmus en Zanglijster.

De oostelijke uitloper van het gebied (Junne in Figuur 2) is voornamelijk agrarisch, doorsneden met diepe, rechte sloten. Afgezien van een enkele Roodborsttapuit was hier nauwelijks sprake van een karakteristieke avifauna.

Resten nog de verder van de Vecht gelegen bossen en heidevelden, te beginnen met een gebied van heide, jeneverbes en open dennenbos westelijk

De sleedoornstruwelen dicht tegen de Vecht waren in 2010 broedplaats van Grauwe Klauwier.

van de Junner Koelanden. Broedvogels waren Boomleeuwerik, Braamsluiper, Gekraagde Roodstaart, Matkop en Staartmees.

Bossen

Het bos dat westelijk grenst aan dit heidegebiedje is tamelijk jong en bestaat voornamelijk uit grove den en lariks, met hier en daar wat zomereik en lokaal veel ondergroei van krent of lijsterbes. Broedvogels waren Zwarte Specht, die niet succesvol broedde in een nieuw nest in een dode grove den. Direct na het mislukken van dit broedgeval, werd de holte bezet door een paartje Holenduiven. Verder broedden in dit bos Havik (succesvol in grove den), Sperwer (waarschijnlijk gepredeerd door Havik), twee paren Buizerd (waarschijnlijk beide geen eileg), een Ransuil (roepend mannetje bij oud buizerdnest, geen jongen gekregen), Kuifmees, Matkop, Glanskop, opvallend veel Goudvinken, een Kruisbek. Hoewel in 2010 geen Raven werden waargenomen in het gebied, werd in dit bos een oud nest van een Raaf ontdekt, herkenbaar aan de dikke stokken en de repen textiel en touw die erin waren verwerkt. Naar schatting was het nest ongeveer twee jaar geleden voor het laatst gebruikt.

Losliggend, ten noorden van de rest van het gebied ligt het bosgebiedje Hoogengraven dat deel uitmaakt van een typisch ontginningsbos met een rechte padenstructuur en ingeplant met

lariks, douglas en grove den. Hoewel afwisselend in leeftijd en boomsoorten is het bos tamelijk uniform van structuur, vrijwel zonder open plekken. Het werd bewoond door typische bosvogels als Appelvink, Kruisbek, Vuurgoudhaan, Boomklever, Boomkruiper, Kleine- en Grote Bonte Specht. Opmerkelijk was het ontbreken van roofvogels, waarschijnlijk deels berustend op toeval, omdat deze ruimschoots nestelgelegenheid vonden rondom deze uitsnede van 38 ha.

4.3. Overige fauna

Het is nauwelijks denkbaar, maar in de jaren tachtig van de vorige eeuw werd het Junner Koeland nog bevolkt door meer dan 1100 konijnen (Drees & van Manen 2006). In 2010 werd de soort wel middels sporen getraceerd, maar niet meer waargenomen en het is uitgesloten dat Konijnen nog een rol spelen als grazer in het gebied.

Verder werden Ree, Vos, Haas en Das (de laatste door middel van een belopen burcht) als grotere zoogdieren aangetroffen. Nieuw voor mij (en ook voor het Waterschap, gezien hun eerste vangst van de soort op 13 februari 2010) was de vondst van een Beverrat. Het beest lag op 16 maart dood langs de Vecht ter hoogte van de stuw bij Junne en was al deels vergaan.

Resten van een geplukte Roerdomp in de Junner Koelanden, 18 mei 2010.

5. Conclusies en aanbevelingen

De versnipperde eigendomssituatie in de Junner Koelanden staan geen drastische veranderingen van beheer toe en eigenlijk is dat ook niet nodig. In de koelanden met de karakteristieke sleedoorstruwelen en aangrenzende jeneverbesstruwelen is een gevarieerde broedvogelstand aanwezig, die waarschijnlijk wel in stand blijft bij het huidige beheer van gedoseerd begrazen, waarbij vanwege hun bijzondere functie, mieren worden ontzien.

De bossen zullen hoe dan ook op termijn hun typische naaldboskarakter verliezen (en daarmee een deel van hun broedvogels) doordat de dennen plaatsmaken voor eiken en berken. In dit proces is het zaak om voorzichtig te zijn met dunnen (vooral niet te rigoureuus), omdat dan de kans groot is dat de gaten dan dichtlopen met Amerikaanse vogelkers en in mindere mate krent.

Zowel landschappelijk als qua broedvogels zijn de vrij open agrarische delen van het gebied, vaak de delen met een dun kleidek het minst interessant. Dat komt deels door de diepe ontwatering en deels door het agrarisch gebruik (ook in de door SBB verpachte delen). Op deze gronden zijn in de nabije toekomst geen voor vogels waardevolle habitats te verwachten, zonder drastisch ingrijpen in de waterhuishouding.

Icarusblauwtje op mannetjesereprijs Junner Koelanden, 8 juni 2010.

6. Literatuur

VAN BEUSEKOM R., HUIGEN P., HUSTINGS F., DE PATER K. & THISSEN J. (RED.) 2004. Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels. Tirion Uitgevers B.V., Baarn.

VAN DIJK A.J. 2004. Handleiding Broedvogel Monitoring Project (Broedvogelinventarisaties in proefvlakken). SOVON-Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

DREES M. & VAN MANEN Y. 2006. De situatie van het konijn in Nederland, sinds het optreden van RHD. Rapport in opdracht van de minister van LNV.

Bijlage: verspreidingskaarten (volgende pagina's)

SOVON Vogelonderzoek Nederland

Natuurplaza (gebouw Mercator 3)
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
T (024) 741 04 10

E info@sovon.nl
I www.sovon.nl

In het voorjaar van 2010 werd de Junner Koelanden (309 ha) in Overijssel geïnventariseerd op broedvogels. Sovon Vogelonderzoek Nederland voerde de inventarisatie uit in opdracht van Staatsbosbeheer Regio Oost. De inventarisatie had ten doel de betekenis van het gebied of delen daarvan voor broedvogels vast te stellen en eventueel beheer te evalueren.

De Junner Koelanden is de verzamelnaam voor een aantal terreinen van Staatsbosbeheer ten oosten van Ommen, meest gelegen langs de Overijsselse Vecht. Het landschap in de directe omgeving van de rivier bestaat uit een afwisseling van afgevlakte rivierduinen en een deels drooggevallen dode meander.

In het gebied werden 70 soorten broedvogels vastgesteld, waarvan er 59 werden geteld. Elf soorten staan op de Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels (van Beusekom et al. 2004): Wintertaling, Koekoek, Ransuil, Groene Specht, Veldleeuwerik, Graspieper, Spotvogel, Grauwe Vliegenvanger, Matkop, Grauwe Klauwier en Kneu.

